

РАДОСЛАВ ГАЋИНОВИЋ
Институту за политичке студије
Београд

УДК 316.334.3:321.7
Оригиналан научни рад
Примљен: 05.01.2016
Одобен: 24.01.2016
Страна: 11-29

ТУРБУЛЕНЦИЈЕ У СРБИЈИ НАКОН МАЈСКОГ ПРЕВРАТА И ОСНИВАЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ „УЈЕДИЊЕЊЕ ИЛИ СМРТ”

*Убиство краља нанеће велику штету нашем
угледу и угрозиће мир у земљи и иностранству.
Али време ће показати да то нисмо учинили из
нискости и мржње, већ у интересу државе.*

Капетан Апис, 1903. године

Сажетак: Заверу против последњег Обреновића покренули су и организовали цивили-завереници, припадници Либералне и Напредне странке. На њиховом челу био је Јован Авакумовић, бивши министар-председник. Цивили-завереници су преко Антића и Аписа убацили своје идеје међу офицере, који су били предодређени за непосредне извршиоце завере. У јесен 1901. године завереници су одржали прве састанке, донели одлуку о организовању и извршењу завере и положили заклетву да ће убити краља Александра и краљицу Драгу, као главне кривце за све невоље у које је земља била увучена. Ноћу између 28. и 29. маја (по старом календару), једна група официра-завереника на силу су ушли у двор и ликвидирали краља Александра и краљицу Драгу. Исте ноћи убијени су и председник владе генерал Цинцар-Марковић, министар војни генерал Милован Павловић, тројица краљевих ађутаната и два краљичина брата: Никола и Никодије Луњевица. Од завереника рањен је само капетан Драгутин Димитријевић-Апис. Скоро одмах након основања Народна одбрана је од политичке организације све више прерастала у културну организација која није одговарала самој сврси њеног постојања, па је на иницијативу професора гимназије у Скопљу Богдана Раденковића, националног радника родом са Косова, 13. маја 1911. године основана нова национално-револуционарна организација као фракција Народне одбране, организација „Уједињење или смрт” на чије је чело изабран Драгутин Димитријевић Апис.

Кључне речи: Мајски преврат, завера, династија, убиство, грађанска демократија

Почетком XX века сукоб између краља Александра и народа нагло се заштрио. Ступајући на престо, краљ Александар је нарушио односе с либералима, тј. са странком у којој су Обреновићи имали најјачи ослонац. После тога

се на кратко време приближио радикалима. Наиме, после једног неуспелог атентата на краља Милана 1899. године („ивањдански атентат”), краљ отац и краљ син повели су незапамћену хајку против опозиционе Радикалне странке, похапсили и на дугогодишњу робију осудили радикалне прваке под оптужбом да су они организовали атентат, иако нису имали никакве везе са атентатом. Све те акције предузимане су с намером да се сруши цео уставно - парламентарни систем државе, који је сметао последњим Обреновићима у провођењу њихове спољне и унутрашње политике.

Међутим, необавештени људи су веровали да су за све неразумне краљеве поступке криви његови лоши саветници. Тек када се 1901. године, у инат целој земљи, краљ Александар верио, и оженио се знатно старијом проблематичном удовицом Драгом Машин, дворском дамом краљице Наталије. Тада су и најшири слојеви народа схватили да неприлике које су задесиле земљу потичу од самог краља. Брачну везу младог краља осудили су и његови родитељи. На то је краљ Александар реаговао наредбом војсци да се краљ Милан – до тада његов „*драги папа*”, који је у то време боравио у иностранству, *убије ако покуша да се врати у земљу*. Потресен том вешћу, краљ Милан се разболео и од велике туге ускоро умро у Бечу. Тим гестом краљ Александар је удаљио од себе и последње кућне пријатеље, који су га напустили, и то заувек. Ускоро затим скандал с лажном трудноћом краљице Драге, коју је обелоданио лични лекар руског цара Николе II, изазвао је срзбу у народу и убрзао пад династије Обреновића.¹

Заверу против последњег Обреновића покренули су и организовали цивили-завереници, припадници Либералне и Напредне странке. На њиховом челу био је Јован Авакумовић, бивши министар - председник. Цивили-завереници су преко Антића и Аписа убацили своје идеје међу официре, који су били предодређени за непосредне извршиоце завере. У јесен 1901. године завереници су одржали прве састанке, донели одлуку о организовању и извршењу завере и положили заклетву да ће убити краља Александра и краљицу Драгу, као главне кривце за све невоље у које је земља била увучена.

Сам Апис који је на себе преузео највећу улогу често се састајао са својим саборцима официрима, у својој соби у улици Светог Саве. Ту је чувао и први списак официра и текст заклетве коју су потписали њих шесторица. Живан Живановић, Аписов зет пише: „*Драгутин је крио списак завереника у старој пећи у мом дому. Често је окупљао те официре код себе. Знали су да сатима разговарају. Нисам знао шта се спремао али сам осећао да Апис не мирује и да су његове претње краљу и краљици веома опасне*”. Новембра 1901. године група официра је на предлог Аписа одлучила да у заверу укључи и водеће политичаре. Поручник Антоније Антић је одлучио да у заверу укључи и свог ујака Ђорђа Генчића који је био некадашњи министар унутрашњих послова. Генчић је још позвао и генерала Јована Атанасковића и Николу Хаџи Тому. Везу са официрима држао је сам Ђорђе Генчић. Битно је овде напоменути да је први састанак завереника одржан 6. септембра 1901. године и

¹ Проф. др Радослав Гаџиновић, Научни саветник у Институту за политичке студије у Београду

на њему је било одлучено да се краљ и краљица убију. На том састанку били су присутни: Драгутин Димитријевић-Апис, поручник, Антоније Антић, поручник-сестрић Ђорђа Генчића, Драгутин Дујић, поручник, Милан Петровић, капетан и Радомир Аранђеловић, капетан.²

Завера се брзо проширила и на друге гарнизоне у земљи. Поред Београда и Ниша дошло се и до официра у Зајечару и Неготину. Апис је врло мудро и смишљено организовао акције и доносио одлуке. Знао је да саговорнике својим убедљивим речником и чврстином својих ставова придобије за сваку, па и ову одлуку. Један од завереника био је Војислав Танкосић који ће касније повести Лапски четнички одред у борбу против турских снага на караулу Мировац и Репоња код Мердара и на тај начин отпочети победоносни ход славне Треће Армије генерала Боже Јанковића у коначно ослобођење Косова и Метохије октобра и новембра 1912. године.

Унутрашњи политички сукоби праћени су у војсци са све већим интересовањем. На почетку сукоба официри су се држали по страни. Али, малопомало – под утицајем одважног писања опозиционе штампе – многи млади официри су се определили за опозицију.

Завереници су истовремено разматрали питање избора новог владара. У прво време су били за кандидатуру неког страног принца. Али, на предлог руског амбасадовара у Бечу грофа Сергија Капниста (који је о томе био консултован), определили су се за принца Петра Карађорђевића, који је у то време боравио у Женеви. Поводом тога Д. Мићић бележи једну занимљиву анегдоту. Наиме, када је један од завереника обавестио инжењеријског пуковника и министра грађевина у пензији Светозара Станковића, који је био укључен у заверу, да је питање будућег краља решио у корист принца Петра Карађорђевића, он је уздахнуо: „Е, децо, обрасте бостан! Имаћете да ратујете докле год та династија буде на престолу”.³

Ситуација у земљи брзо је сазрела за извршење промене на пестолу. То се јасно показало за време мартовских демонстрација 1903. године у Београду. Наиме, 23. марта (по старом календару) трговачки помоћници држали су свој митинг. Касније им се придружила и школска омладина. Збор се претворио у велику политичку демонстрацију против укидања Устава, који је извршио краљ Александар. Убрзо су трупе београдског гарнизона изведене на улицу да растуре демонстранте. Међутим, када је један коњички ескадрон наишао на густе редове демонстраната, њихов командир се окренуо према својим војницима и, уместо наредбе да употребе сабље и карабине, гласно им довикнуо: „*Пазите добро да кога не презазите!*” У исто време, на Калемегдану, један инжењерски потпуковник разоружао је једног жандарма који је намеравао да употреби револвер против демонстраната. То нису били случајни гестови, такво је било расположење целе војске. Маса је клицала: „*Живела војска!*” То

² Жељко Видаков Зиројевић, *Истина о Апису*, Стручна књига, Београд, 2000, стр. 43

³ Славица Б. Ратковић Костић, *Европеизација српске војске 1878-1903*, Војно-историјски институт, Београд, 2007; Миле Бјелајац, „*Дипломатија и војска Србије и Југославије 1901-1909*”, Академија за дипломатију и безбедност и Медија центар „ОДБРАНА”, Београд, 2010, стр. 87,

нису биле случајне речи, оне су јасно говориле да су се народ и војска стопили у један унутрашњи фронт, да су прожети истим мислима и жељама. Последица тог прећутног споразума између народа и војске био је 29. мај. Ноћу између 28. и 29. маја (по старом календару), једна група официра - завереника на силу су ушли у двор и ликвидирали краља Александра и краљицу Драгу.⁴ Исте ноћи убијени су и председник владе генерал Цинцар-Марковић, министар војни генерал Милован Павловић, тројица краљевих ађутаната и два краљичина брата: Никола и Никодије Луњевица. Од завереника рањен је само капетан Драгутин Димитријевић-Апис. Вест о смрти краља Александра није никога ожалостила, јер су били веома омрзнути и он и његов режим. Мајским превратом срушена је аутократска владавина краља Александра Обреновића, која је као „тешка мора притискала целокупан живот нације”, и замењена владавином либералне буржоазије и грађанске демократије. Иако ни ова владавина није обећавала потпуто мирну пловидбу државном броду, на вест о промени на кормилу државе цела земља је одахнула. Нови режим донео је нова стремљења на унутрашњем и спољно-политичком плану. Самодржавље и тиранија замењени су владавином буржоаског парламентаризма у унутрашњој зависности Србије од Хабзбуршке монархије. То је довело до снажнијег економског, политичког, културног и националног полета у Србији прве деценије XX века. Међутим, тај „нормални и парламентарни живот Србије,” истицао је Душан Поповић – „био је у току ове деценије с времена на време прекидан потмулим вулканским потресима милитаризма”. Војска је постала веома значајан чинилац у политичком животу Србије.⁵

Након свечаног венчања краља Александра и Драге Машин 23. јула 1900. године, краљ је као знак своје добре воље и у част своје женидбе донео нови Устав, вратио грађанске слободе, редовне слободне изборе и помиловао све радикале који су му се одмах ставили на располагање.

У то време краљица Драга је улагала максималне напоре да у свим срединама преко својих поданика оствари утицај. Краљ јој је слепо веровао, чак су и њене одлуке биле увек спроведене у дело. Колико јој је веровао говори и податак да га је она чак убедила да је у другом стању. Не проверавајући он је дао да се то одмах обнародује. Међутим, после прегледа двојице доктора из Париза све те његове наде и жеље су отишле у неповрат. Народ је све више веровао да ће на српски престо доћи краљичин брат Никодин Луњевица. То је још више подгрејавало ионако врло драматичну ситуацију. Краљ Александар је из дана у дан тонуо у депресију, све мање је имао утицај на војску, а и на остале политичке структуре у земљи. Сваки напад који је био упућен према краљици Драги за њега је био гори него напад непријатеља на Србију. Више се плашио да се њој нешто не деси него да му Петар Карађорђевић отме престо. За њега је Драга Машин била све. Она му је креирала политику, одлучивала

⁴ У звери је учествовало 5 грађанских лица, 2 генерала и 100 официра разних чинова (Саво Скоко и Петар Опачић, *Војвода Степа Степановић*, том I, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1990. године, стр. 161).

⁵ Саво Скоко и Петар Опачић, *Војвода Степа Степановић*, том I, Београдски издавачко - графички завод, Београд, 1990. године, стр. 167.

шта кад треба урадити. Он је био без перспективни извршилац њених замисли и жеља.⁶

Све ово народ није могао више да трпи, па су 23. марта 1903. године избиле у Београду демонстрације против краља и његовог режима. Народ није могао да му заборави да је и марта 1902. године угушио студентске демонстрације. Исте године је распустио владу и укинуо Устав из 1901. године. Демонстрације марта 1903. године имале су много мртвих и рањених. То је још више иритирало народ а код завереника убрзало датум извођења атентата. Сам Апис је сматрао да се више не сме оклевати и да је време за убиство краља дошло. Он је био и одредио датум за извршење атентата. Датум 29. мај. истога тога дана 1868. године пре 45 година у Кошутњаку је убијен и кнез Михаило Обреновић.⁷

Преврат од 29. маја 1903. године свакако је имао своју опозицију и само захваљујући околности да је стари режим био стварно у народу омрзнут, они који се нису мирили са новим стањем нису смели да изазивају немире. Међутим, јула 1903. године, из Француске, где је био годину дана на школовању, вратио се генералштабни *капетан Милан Новаковић*. Он је био веома незадовољан што за њега није било места у војном врху па је почео око себе да окупља незадовољне људе и пензионере, осуђујући поступак са Александром и Драгом.⁸

⁶ Колико је краљица Драга Машин-Луњевица имала утицаја на краља Александра говори и чињеница да је она наредила да се у њену част изрази орден-медаља за даме 1902. године која је носила њено име и иницијал Д на круни (Жељко Видаков Зиројевић, *Истина о Апису*, Стручна књига, Београд, 2000, стр. 27)

⁷ Гарашанин је 1897. дао оставку, а годину дана касније убијен је кнез Михаило Обреновић у Топчидеру код Београда. Мада су убиство извршили следбеници династије Карађорђевића, и Турска и Аустрија биле су вишеструко умешане у то убиство. Слободан Јовановић, историчар Србије XIX века, сматрао је да је Турска непосредни кривац за ово убиство, док је Аустроугарска дозволила завереницима да користе њену територију. Београдски двор је Александра Карађорђевића, који је живео у Будимпешти, прогласио кривим за заверу и осудио га на двадесет година затвора. Српска влада је затражила од мађарске владе да кнеза Александра изведе пред суд. Будимпештански суд је најпре одбацио оптужбе против њега на основу „недовољних доказа”. Међутим, Апелациони суд га је прогласио кривим и осудио на осам година затвора, на основу чињенице да је он набавио оружје и новац за убице. Али, пошто су се односи са Србијом погоршали, Врховни суд Мађарске одбацио је ову пресуду и потврдио првобитну (Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића, I*, Геца Кон, Београд, 1934. године, стр. 8)

⁸ Када је 1. августа 1903. стигао у Ниш, Новаковић је почео да кује заверу, али га је капетан Драгутин Димитријевић са још 20 официра завереника ухапсио 21. августа. У септембру војни суд је осудио Димитрија Лазаревића на две године затвора, четворицу капетана и четворицу поручника на 13 месеци затвора с губитком чина. Остали су осуђени на по четири месеца затвора. Новаковић је 16. септембра 1905. године изашао из затвора и наставио да ровари. Формирао је одбор за регулисање завереничког питања. Покренуо је лист „*За Отаџбину*”. Успео је да окупи доста подофицира из крагујевачког гарнизона, који нису били задовољни својим материјалним положајем. Дана 17. априла 1905. године извршено је хапшење завереника: четири официра и 27 подофицира. Велики војни суд је крајем јануара 1907. године осудио: једног официра на 20 година, тројицу официра на по 15 година; двојицу официра на по 10 година; једног официра на осам година; тројицу официра на по шест година; једног официра на пет година; четворицу подофицира на по четири године; 12 подофицира на по три године и седморицу подофицира на по шест

Ови догађаји су још више усложнили и онако компликоване политичке прилике у земљи, а посебно пензионисањем одређеног броја официра 1906. године, а између осталих и: Дамјана Поповића, Александра Машин, Петра Мишића, Л. Лазаревића и Љ. Костића. Њихово пензионисање је поименично тражила енглеска влада, јер су учествовали 29. маја 1903. године у завери. У оквиру ових акција смењен је генералштабни пуковник Живојин Мишић 26. јуна 1903. године, са дужности команданта Дринске дивизијске области и постављен за помоћника начелника Генералштаба, а онда пензионисан 24. марта 1904. године. Са њим је пензионисано и још 11 пуковника. После уклањања нај оданијих и нај способнијих српских официра Енглеска је успоставила дипломатске односе са Србијом, па јој је чак пружила и подршку у Царинском рату са Аустроугарском. Веома је јасно да то Енглеска није чинила да би помогла Србији. Њој је на Балкану требао савезник који би спречавао Немачку и Аустроугарску на њиховом путу ка Истоку. Природно-географски то је била Србија а Енглеска је у то време форсирала не Србију, него некога кога је хтела да учини својим подаником, који би пристао да гине за њене интересе.

Завереници су 29. маја 1903. године убили краљевски пар, председника владе, министра војске и оба краљичина брата и прогласили Петра I Карађорђевића за краља Србије. Истога дана је формирана влада од представника свих грађанских странака, под председништвом Јована Авакумовића, који је био главни организатор завере. Влада је одмах поново прогласила важећим Устав из 1901. године. Скупштина је 2. јуна 1903. вратила на снагу Устав од 1888. и изабрала Петра Карађорђевића за краља чија је власт подређена Парламенту. Устав из 1888. који је враћен на снагу после Мајског преврата назван је Уставом из 1903. године, због мањих измена устава из 1888. године.⁹

У владу су после преврата ушла четворица завереника и петорица изабраних министара који нису учествовали у завери; тројица либерала, један напредњак, један радикал, двојица самосталаца, један генерал и један пуковник. Иако је и после прврата задржан изборни цензус и установа квалификованих посланика, после преврата је наступио период парламентаризма. Нови режим су 1903. године признали: Русија, Аустроугарска, Црна Гора, Немачка, Грчка, Румунија, Турска, Италија, Швајцарска, Шпанија, Шведска и Белгија. Енглеска је једина отворила тзв. „завереничко питање”. Енглеска је устала против поступка према члановима династије Обреновић. Није им уопште сметало што је тај исти краљ терорисао нацију годинама, није им ни најмање сметало што је баш тај Александар, само 66 дана пре своје погибије издао наређење полицији да отвори ватру на народ-демонстранте и да дозволи да том приликом буду убијена четворица демонстраната. У политичком заплету који је настао британска влада је покушала уценама да учествује у деоби плена. Енглеске власти нису хтеле да схвате да 29. маја 1903. године није био разбојнички акт него

месеци. Милан Новаковић је 16. септембра 1907. године убијен у затвору Управе града Београда (Владимир Ћоровић, *Историја Срба*, Домино фер – Наша књижара, Београд, 2011, стр. 677)

⁹ Мира Радојевић и Љубодраг Димић, „Србија у Великом рату 1914-1918,” Српска књижевна задруга и Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2014, стр. 22.

тренутак извршења пресуде коју је изрекао народ у покушају да своју судбину узме у своје руке. Енглези су условили обнављање дипломатских односа са Србијом уклањањем завереника из војске и државне управе, па чак и њихово извођење пред суд. Српски народ је сувише био поносан да би им дозволио да они одређују кога ће да поштује, а кога да изводи на суд. Влада Јована Авакумовића, која је образована 29. маја 1903. године, у септембру је спровела изборе на којима је од 462.100 уписаних бирача гласало 54 посто.¹⁰

Народна скупштина изабрала је за новог краља Србије, 2. јуна 1903., Петра Карађорђевића, унука Вождова и сина кнеза Александра, а пре његова доласка рехабилитовала је с малим изменама, устав од 1888. године. Краљ је 12. јуна, по доласку из Женева, положио заклетву на устав и саставио своју владу, која је Србији донела ненадане успехе. Краљ Петар није имао никаквих изузетних способности, али је у Србију стигао као човек у годинама, с богатим искуством. После босанског устанка, у ком је желео бити народу од користи, он се више није јавно истицао.¹¹ У Женеви кнез Петар I Карађорђевић је живео мирно, имао је довољно времена и могућности да прати догађаје у савременој Европи и у Српству и да из њих извуче потребне поуке. Ту је стекао оно драгоцено уверење, које му је било водилја у целом државничком деловању, *да се само у слободи може ценити и волеати слобода*. Стога је, као владар Србије, инсистирао да се развије уставни живот до своје пуне снаге и да народна воља дође јасно до свог пуног изражаја. За време његове владавине Србија је постала слободнија, носилац свих народних идеала.

¹⁰ Том приликом је Радикална странка добила 75, Самостална радикална 66, Народна (стара Либерална странка) 17 и Народњаци 1 посланика, а и Социјалдемократска странка 1 кандидата. После избора је формирана коалициона Радикално-Самостална влада у којој није било завереника. Свакако је то јединствен случај да завереници смене династију, да непосредно после тога предају политичку власт политичарима, а да у влади не задрже за себе ниједно место. Свакако то говори о чистоти намера приликом оснивања завереничке организације. Сигурно то говори о томе да је организација дело најбољих синова српског народа, који су, доводећи своје животе у не малу опасност, одлучили да изврше смену династија како би створили услове да судбина српског народа дође у руке народних лидера, који и желе и могу да народ поведу ка прогресу. Кад се оцењује парламентаризам Србије из тог времена не треба губити из вида чињеницу да су 1904. године у Европи право гласа имали, од укупног броја становништва у: Србији 23,0%; Француској (1907) 28,1%; Швајцарској (1907) 28,9%; Немачкој (1907) 22,0%; Аустроугарској (1907) 19,9%; Холандији (1907) 15,4%; Енглеској (1905) 16,7%; Македонији (1890) 6,3% (Др Животије Ђорђевић, *Сатирање српства у XIX и XX веку, Том I*, Драслар партнер, Београд, 2012, стр. 95-96)

¹¹ Године 1883. дошао је на Цетиње, где се оженио „зорном” Зорком, најстаријом кћерком кнеза Николе, 30. јула исте године. С њом је имао три сина (Ђорђа, Александра и Андрију) и кћер Јелену. Кнегиња Зорка умрла је на Цетињу 4. марта 1890, мало пошто је донела на свет свог трећег сина, који је умро мало иза ње. Кнез Петар остао је на Цетињу све до 3. септембра 1894, када је отишао у Женеву, ради васпитања деце. Између њега и његова таста, кнеза Николе, нису увек били најбољи односи, а после Петрова одласка из Црне Горе они су сасвим охладнели. С много више пажње према свом зету односила се кнегиња Милена (Владимир Ђоровић, *Историја Срба, Домино фер – наша књијара*, Београд, 2011, стр. 673)

Уједињење или смрт – револуционарна фракција народне одбране

У друштво „*Народна одбрана*” су ушли представници свих странака, с намером да ради виших националних интереса умире партијске страсти и створе концентрацију свих народних снага. Други циљ је био, с обзиром на тадашњу могућност рата између Србије и Аустроугарске, да Народна одбрана постане матица за прикупљање и организацију добровољачких одреда. У Србији, обновљена Народна одбрана радила је активно на јачању витешког духа и физичке регенерације, помагањем спортских друштава, а у крајевима ван Србије намеравала је, помоћу предавања и разних патриотских манифестација, развијати свест о народном јединству. Активност Народне одбране је ипак била ограничена и у погледу на учеснике, а прилично и на подручје. У Србији, она је од 1912. године осетно губила поверење. Из њеног руководства излазили су постепено грађански интелектуалци, нарочито угледнији јавни радници, незадовољни понашањем појединих њених чланова. Они су основали нову организацију *Културну лигу*. У самој Народној одбрани почело је све мање бивати пуне сагласности у раду. Један део њених вођа био је за то да се цео рад подеси према духу нових правила и да буде више културан и дефанзиван, како је, уосталом, гласило и име друштва, а други, борбенији, тражио је да се покаже још више активности, који се убрзо издвојио и основао посебну организацију под именом *Уједињење или смрт*. Ова друга организација, боље рећи револуционарна фракција служила се само привремено именом Народне одбране, иако се са њом није слагала, и то, по казивању Чедо Поповића, једног од најактивнијих чланова ове друге, стога што је рад Народне одбране с почетка стекао извесну популарност код народа ван граница Србије. Већина људи тада није знала да је некада чувена „*Народна одбрана*” склизнула од политичке у неку културну организацију и да није испунила очекивања грађана Србије у периоду велике опасности од агресије Аустроугарске на Србију. И поред тога, нова револуционарна фракција је имала стила у понашање у односу према „*Народној одбрани*”, јер није хтела да плаши људе који су и тада због необавештености имали велико поверење у „*Народну одбрану*”.¹²

Покрет народне одбране био је јаван и масован. У њему је био такорећи читав народ. То се види по броју одбора и повереништава, који су спонтано ницали из народа. У Босни и Херцеговини народна одбрана наишла је на одушевљен одзив и будила наду на национално ослобођење. Аустројски властодршци видели су у њој опасну анти аустројску организацију. Између народне одбране и организације „*Уједињење или смрт*” настао је извесни паралелизам у акцији. У уставу „*Уједињење или смрт*” се каже да „претпоставља револуционарну борбу културној с тога јој је институција апсолутно тајна за шири

¹² Народна одбрана је основана у Београду, 8. октобра 1908. године, после кризе коју је изазвала анексија Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске монархије. Задатак народне одбране је био да брани народне интересе, прикупља добровољце за националну борбу, јер је сваког момента претила опасност од агресије Аустроугарске монархије. Предлог за формирање народне одбране дао је Бранислав Нушић на народном протесту, који је одржан код споменика Кнеза Михаила уз подршку омладине, радника, сељака и српске интелектуалне елите (Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, Медија центар „ОДБРАНА”. Београд, 2014, стр. 73-75)

круг” пошто је било људи који су припадали руководством једне и друге организације, „Уједињење или смрт” је знала шта ради *Народна одбрана*, чији је рад био јаван, док *Народна одбрана* није знала какав је програм деловања организације „Уједињење или смрт.” То је омогућило врховној централној управи Црне руке да „присвоји” Народну одбрану, како каже Чеда Поповић. Наиме, она је одредила свог члана Милана Васића на место секретара Народне одбране и својим утицајем у њеном Управном одбору обезбедила његов долазак на то место.

После анексионе кризе чинило се да ће покрет за српско ослобођење и уједињење доживети потпуни пораз. У Турској је младотурски режим почео убрзан рад (уз немачку помоћ) на модернизацији и ојачавању дотада заостале империје. Четничка акција у Отоманској империји је обустављена а насиље над Србима се све већим интензитетом наставља у Старој Србији и Македонији. Аустроугарска је све чвршће држала власт у Босни и Херцеговини са намером да ту вечно остане, па је чак показивала намере да се шири и даље на исток. У том циљу је склопила уговор са Турском о градњи пруге кроз стратешки веома значајан Новопазарски санџак. Званична Србија је била присиљена да се обавезе да ће прекинути сваку своју пропаганду у Босни и Херцеговини. „Народна одбрана”, као патриотска организација основана у јек анексионе кризе, била је приморана да своју активност сведе на културни рад. Велике силе су улагале велике напоре против било какве промене тренутног стања на Балкану. У таквим околностима јавља се идеја о оснивању једне тајне организације која би повела акцију за национално ослобођење. Иницијатива за оснивање једног таквог друштва потекла је од Богдана Раденковића, националног радника родом са Косова. Раденковић, професор гимназије у Скопљу, био је један од предводника четничке акције на „српском класичном југу”, а од 1908. председник Српске демократске лиге, политичке организације Срба у Отоманској империји. Незадовољан ставовима званичне Србије према положају Срба у Турској, повезао се са групом официра – „младих завереника”, са којима је сарађивао у току четничке акције. Предложио им је да оснују тајну организацију (по угледу на ВМРО) која ће водити револуционарну акцију у српским покрајинама које су биле под туђинском влашћу. Официри са којима је прво контактирао били су бивши четници Велимир Вемић и Војин Танкосић. У то примарно језгро организације спада и интелектуалац Љубомир Јовановић Чупа. Он је био позната јавна личност, студентски вођа на мартовским демонстрацијама 1903. и покретач патриотског листа „Словенски југ”. Њега су сматрали идеологом организације, он је написао њен устав и друге документе. На студијама у Бриселу упознао се са програмима европских тајних револуционарних друштава, нарочито карбонара, те је прихватио многе њихове идеје.¹³

Неслагање и многи проблеми у руководству „Народне одбране” обележили су половину 1911. Наиме, у лето 1911. кад је било извесно да се одвојила група активистички расположених, претежно млађих, људи, која је 13. маја

¹³ Слободан Бјелица, *Организација „Уједињење или смрт”*, Култура полиса бр. 2-3/2005, изд. Култура – Полис, Нови Сад, 2005, стр. 59,

1911. основала посебно удружење(име јој је дао Раденковић). Организација је почела да делује и да се шири у потаји (сматра се да је највише чланова имала пред балканске ратове – око две хиљаде), али су штампа и власт убрзо сазнали за њу. Она је у јавности почела популарно да се назива „*Црна рука*”, по њеном симболу, руци са завијеном заставом, који је уз лобању и укрштене кости, каму, бомбу и бочицу са отровом био представљен на печату организације. Већину чланства чинили су официри, а најутицајније међу њима био је Апис. Аписова концепција деловања организације, насупрот првобитних идеја Раденковића, поред национално – револуционарног рада подразумевала је и њено уплитање у политичке односе у Србији.¹⁴

Дакле, стварни вођа организације „*Уједињење или смрт*” постао је генералштабни мајор Драгутин Димитријевић звани Апис, који је био и један од главних завереника против краља Александра Обреновића. Завереничким структурама припадао је и највећи број његових првих сарадника. Ново удружење звало се *Уједињење или смрт*, и његово име било је довољно да означи програм, у публици, њему је дато тајанствено име *Црна рука*. Друштво је, по свом статуту, револуционарни рад претпостављало духовном, а од Србије је хтело да створи прави Пијемонт. Тим именом се звао и орган тога Друштва, који је покренут у јесен те године. Његов задатак је био да, уз живу националну пропаганду, изведе револуционарну организацију у свим областима где Срби живе, да би поспешило процес народног уједињења с једне и пораз српских противника с друге стране.

Организација „*Уједињење или смрт*” је створена из разлога што „*Народна одбрана*” није била довољна за национално револуционарни рад. Идеју за њено оснивање дао је Богдан Раденковић – вицеkonzул који ће касније бити осуђен на Солунском процесу. Поред њега ову акцију су први подржавали и пришли јој Љуба Јовановић – Чупа.¹⁵ Поред њих иницијативу за формирање

¹⁴ Васа Казимировић, *Црна рука*, Призма, Крагујевац, 1997, стр. 389

¹⁵ *Љубомир Јовановић Чупа* рођен је у близини Ужица 1877. године. Основну школу завршио је у родном крају, а гимназију у Београду, где је и уписао студије на Правном факултету. Оптужен је као вођа мартовских великосрпских демонстрација у Београду, па је морао да напусти Србију. Пребегло је чамцем прво у Земун, а одатле у Беч. Вратио се у Србију након Мајског преврата и одмах ступио у чету Бацете Рујанца. Учествовао је у више борби, а након Бацетине смрти вратио се у Београд и завршио студије на Правном факултету. Након покретања листа „Пијемонт” постао је његов уредник. Око тог листа окупљао је националне револуционаре из свих југословенских крајева и имао значајан утицај на омладински покрет. Јовановић је био Мацини младе Србије. Сви истакнути представници југословенске омладине долазили су у скромно уредништво „Пијемонта” да виде и чују Љубомира. Тамо су се могли срести завереници из свих покрајина Аустроугарске и Македоније. Јовановића су, прећутно, сви признавали за „централни комитет” покрета, који је обећавао да ће ослободити и ујединити наш народ. Владимир Гаџиновић о њему, између осталог, пише: „Често сам га виђао око седам часова увече, кад је излазио из уредништва, задубљен у своје мисли, као загонетна сенка. Кад год помислим на Србију, свагда видим његову апостолску појаву над српским хоризонтом”. Када је почео Балкански рат, оставља лист „Пијемонт” и одлази на фронт. Рањен у колено, у болници у Скопљу добија колеру и умире 1913. године. Сахрањен је у Скопљу, али је тај део гробља касније преоран, тако да се не зна где почивају посмртни остаци Љубомира Јовановића Чупе. Многи аутори писали су о његовом блиским везама с масонеријом. Масони су, у тексту „Одговорност за светски рат Јована М. Јовановића”, објављеном у „Политици” 1930. године, признали да је Љубомир Јовановић Чупа био

једне овакве национално-револуционарне организације подржао је и Милован Миловановић који је 1911. и 1912. године био председник владе Србије. Умро је непосредно пред почетак балканских ратова и на дужности председника заменио га је Никола Пашић. Такође, један од првих чланова те организације био је и коњички потпуковник Велимир Вемић који ће такође на Солунском процесу бити осуђен. Наведене личности на суђењу нису порекли да су припадали овој организацији али да им циљ није био да убију Александра нити Пашића већ је циљ организације био уједињење свих српских земаља а пре свега борба против Аустроугарске.

Што се тиче симбола организације, у печат је стављен нож, бомба и отров као симболи националне револуције. Чланови Врховне Централне управе су сматрали да су то средства за постизање националних циљева. Став ове организације био је, да се национални непријатељи ликвидирају ван граница Србије, а ако би се такви појавили и у Србији онда би се према њима предузеле акције ликвидације.

Што се документације и архиве ове организације тиче она је скоро уништена приликом повлачења српске војске новембра 1915. године тако да је мало шта остало. Оно што је остало пронашао је пуковник Дуњић у личним стварима пуковника Драгутина Димитријевића – Аписа непосредно пред његово хапшење.

То је период и политичких превирања, када краљ позива Живојина Мишића на разговор, консултује га, а онда реактивира и распоређује на место помоћника начелника Генералштаба, као генералштабног пуковника. Завереници августа 1911. године формирају организацију *Уједињење или смрт*, коју Димитрије Туцовић оцењује као: „анти демократску, анти парламентарну, милитаристичку касту”. Регент Александар преко Петра Живковића формира *Белу руку*. Живковић је тада био мајор. Крајем 1911. и почетком 1912. године враћена је у службу већина официра који су после мајског преврата пензионисани као непожељни.¹⁶

Чланови удружења организације „*Уједињење или смрт*,” све млади људи, деловали су највише међу омладином. „Сматрали смо”, пише Чеда Поповић, „да је само омладина способна да крене новим, одлучним путем, будући да су старији нараштаји, чак и они међу њима који су се експонирани у националној борби, заморени и изгубили веру у себе, да су постали мање отпорни, па су прешли на рад путевима компромиса и разних догађања”. Они су имали највише везе међу младим студентима, њиховим старијим и млађим друговима, који су имали „*свете ватре*” одушевљавања и који су, у својој младој ма-

члан масонске ложе *Уједињење*, у коју је ушао само да би мистични ритуал приликом пријема нових чланова пренео у организацију *Уједињење или смрт*. (Владимир Ђоровић, *Историја Срба*, „Домино Фер – Наша књижара”, Београд, 2011, стр. 671–754; Владимир Гађиновић, *Споменица Владимира Гађиновића*, уредио Перо Слијепчевић, издали пријатељи и другови, штампарија Петра Н. Гаковића, Сарајево, 1921; Владимир Гађиновић, *Огледи и писма*, „Просвјета”, Сарајево, 1956, стр. 86–88; „Политика”, XXVII/1930, 8050, 1–2).

¹⁶ Др Животије Ђорђевић, *Сатирање српства у XIX и XX веку*, Том I, Драслар партнер, Београд, 2012, стр.112

шти, све ствари гледали без много сазнања о релативности и били увек мање-више апсолутних схватања. Култ Србије био је, код њих, безграничан. У пролеће 1912. године, кад је једна група босанских Ђака из Тузле прешла у Зворник, младићи су, чим су ступили на српско тле, пали на колена и почели да љубе слободну земљу као светињу. После победничких ратова 1912/13. године, тај је култ постао још већи и захватио је не само омладину него и друге, старије слојеве.¹⁷

Оснивање организације „Уједињење или смрт!“ изазвало је посебно интересовање србијанске јавности. Током 1911. штампа, нарочито она под контролом владе, водила је жестоку кампању против ове организације, означавајући је као превратничку организацију и захтевајући од власти да се обрачуна са њом. Кампањи коју су повели радикали придружили су се и социјалдемократе, који су Аписову организацију сматрали реакционарном и антидемократском. За новоосновано друштво велико интересовање су исказивали и аустроугарски дипломатски представници. Убрзо после оснивања, црнорукци су сами упознали престол наследника Александра са својим удружењем и његовим национално-ослободилачким циљевима. Том приликом је Александар, још увек у пријатељским односима са Аписом, приложио 25000 франака за Пијемонт. Црнорукци су у прво време чак сматрали престолонаследника за свог члана и инсистирали на Петровој абдикацији у његову корист. Али убрзо су њихови односи захладнели. Тројица официра: Петар Живковић, Јосиф Костић и Љубивоје Барјактаревевић су одмах по добијању понуде да приступе организацији њено постојање пријавили властима и захтевали истрагу. Но, како је извршилац истраге, командант Дунавске дивизије пуковник Милош Божановић био близак Аписовој групи (као и министар војни Степа Степановић и начелник Главног ђенералштаба Радомир Путник), они су ослобођени оптужбе а официри који су их осумњичили били су прекомандовани из Београда. Ипак, Александар је почео да заузима непријатељски став према Апису и његовим следбеницима. Крајем 1911, уз његов благослов, створена је супарничка официрска организација „Бела рука“, коју су предводили такође бивши завереници

¹⁷ Активност омладине била је, за све то време, на високом нивоу. Агитовало се на све начине; преко јавности, штампом и предавањима, и непосредни у самом народу. Извесни старији листови, као сплитска *Слобода* и шибенички *Напредак*, долазе од јесени 1912. у руке омладински листови *Препород* у Љубљани, *Српска омладина* у Сарајеву, *Нови Србин* у Сомбору. Ти листови су били кратког даха јер нису имали довољно материјалних средстава, јер су њихови уредници и сарадници већином студенти, који су „птице селице“ и који се, због разних амбиција, не слажу увек међусобно, и јер их добар део, ради својих чланака, мора да издржава судске прогоне. Али, мада листови ничу и пропадају, њихова се активност ипак осећа у свакој средини где су се јавили. Њихове идеје су се шириле и добијале све више присталица. У извесним местима, нарочито у Далмацији, та омладина је имала моћан утицај у целом друштву. У Сплиту, за време најтеже кризе у Скадарском питању, састају се 16. марта тајно делегати Уједињене националистичке омладине, који закључују да на аустроугарски притисак против српских краљевина одговоре револуционарном пропагандом у народу и војсци. Мобилисани омладинци развијају, заиста, у војсци живу делатност. „Општа је парола била: дође ли до рата, ускратити послушност и пребећи Србима“. Од 8. маја 1913. у Сплиту се покреће и нов лист *Уједињење*, али га власти угушују већ с другим бројем. У затвор су дошли не само његови уредници него, чак, и његови читаоци. Од 1913. године покренут је, чак у Женеви, сличан омладински лист под насловом *Унион* (Владимир Ћоровић, *Историја Срба*, Домино Фер – Наша књижара, Београд, 2011, стр. 687)

– Петар Живковић, Јосиф Костић и Петар Мишић. Марта 1912. дошло је до споразума на састанку Аписа и престолонаследника. Како је краљ Петар био болестан и очекивала се смена на престолу, црнорукци су обећали да се неће противити ступању Александра на престо, а он се заузврат обавезао да ће им омогућити да и надаље задрже контролу над војском.¹⁸ Међутим, престолонаследник је и после овог компромиса задржао негативан став према „Црној руци” и њеном утицају на државне послове.

Устав организације „Уједињење или смрт”¹⁹

I. ЦИЉ И НАЗИВ

Члан 1

У циљу остварења народних идеала – уједињења Српства, ствара се организација, чији члан може бити сваки Србин без обзира на пол, веру, место рођења, као и сваки онај, који буде искрено служио овој идеји.

Члан 2

Организација претпоставља револуционарну борбу културној, с тога јој је институција апсолутно тајна за шири круг.

Члан 3

Организација носи назив „Уједињење или смрт”.

Члан 4

За испуњење свога задатка, организација:

1. Према карактеру свога бића утиче на све службене факторе у Србији као Пијемонту, и на све друштвене слојеве и целокупни друштвени живот у њој.
2. Спроводи револуционарну организацију по свим територијама, на којима Срби живе.
3. Ван граница бори се свима средствима против свију непријатеља ове идеје.
4. Одржава пријатељске везе са свим оним државама, народним организацијама и појединим личностима, које су пријатељски расположени према Србији и српском племену.
5. Указује сваку помоћ свим оним народима и организацијама, који се боре за своје национално ослобођење и уједињење.

II. НАДЛЕШТВА ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Члан 5

Најстарија власт организације јесте Врховна Централна Управа са седиштем у Београду. Она се брине о извршењу свију напред наведених послова.

Члан 6

Број чланова Врховне Централне Управе неограничен је – принципијелно што мање.

¹⁸ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић*, БИГЗ, Београд, 1996, стр.59 и 63

¹⁹ Жељко Видаков Зиројевић, *Истина о Апису*, ИШ Стручна књига, д.п., Београ, 2000, стр.45-49

Члан 7

Врховну Централну Управу састављају, поред чланова из Краљевине Србије, и један опуномоћени делегат организације ових српских покрајина:

1. Босне и Херцеговине,
2. Црне Горе,
3. Хрватске, Славоније и Срема,
4. Војводине и
5. Приморја.

Члан 8

Спровођење организације у Србије спада непосредно и задатак Врховној Централној Управи.

Члан 9

Спровођење организације у покрајинама српским ван границе Краљевине Србије спада у дужност свакој покрајинској управи за њену покрајину.

Покрајинска управа је најстарија организација власт у својој покрајини.

Члан 10

Подела организације на окружне и остале управе регулисаће се пословником организације, који ће издати, а према потребама у току времена, мењати и допуњавати Врховне Централна Управа.

Члан 11

Свака управа из своје средине бира себи председника, секретара и благајника.

Члан 12

Секретар по самој природи послова, може замењивати председника. Њему се у Врховној Централној Управи осигурава егзистенција тако, да се сав преда организационом послу.

Члан 13

Звање председника и благајника је бесплатно.

Члан 14

Одлуке по свим пословима организације доносе се и седницама Врховне Централне Управе већином гласова.

Члан 15

При извршењу одлука путем организације, апсолутна власт припада председнику и секретару.

Члан 16

У изузетним хитним и мање важним случајевима, председник са секретаром доносе одлуку, старају се о њеном извршењу, реформишући о томе на првој седници Врховној Централној Управи.

За што правилније отправљање послова Врховна Централна Управа дели се на секције, према природи посла.

Члан 18

Врховна Централна Управа одржава везу са покрајинским управама преко опунномоћених делегата тих организација, који су уједно и чланови Врховне Централне Управе; у изузетним случајевима преко нарочитих изасланика.

Члан 19

Покрајинским управама оставља се слобода рада. Једино извођење ширих револуционарних покрета зависиће од одобрења Врховне Централне Управе.

Члан 20

Врховна Централна Управа, регулисаће све потребне знаке за чување тајног карактера организације.

Члан 21

Врховна Централна Управа, дужна је да благовремено обавештава све чланове организације, надлежним путем, о свима важнијим питањима, која се тичу организације.

Члан 22

Врховна Централна Управа, с времена на време, контролише рад својих управа. Аналогно томе, поступају и остале управе.

III ЧЛАНОВИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Члан 23

Као принцип при спровођењу организације у детаљу има важити правило: саобраћај и општење вршити само преко нарочито одређених и легитимних лица.

Члан 24

Дужност је сваког члана да врбује нове чланове, при чему он својим животом јамчи за оне, које уводи у организацију.

Члан 25

Чланови организације међу собом се лично не познају. Само чланови Управе познају се лично.

Члан 26

У организацији чланови се воде по бројевима. Али, Врховна централна Управа треба, да их зна поименице.

Члан 27

Чланови организације морају се безусловно покоравати свим наређењима њихових управа, као и саме управе непосредно вишим управама.

Члан 28

Сваки члан дужан је, да надлежним путем доставља све оно, што дозна, како приватно тако и у службеној функцији његовој, а има интереса за организацију.

Члан 29

Интерес организације стоји над свим осталим.

Члан 30

При ступању у организацију сваки члан треба да зна, да ступањем у организацију он губи своју личност: он не може да очекује никакве славе, никакве личне користи, било материјалне било моралне. Према томе, ко од чланова покуша да искористи организацију за своје личне, класне или партијске интересе, казниће се.

Ако из тога проишаће штета за организацију, казниће се смрћу.

Члан 31

Ко једном ступи у организацију, из ње више не може изаћи, нити му ко може уважити оставку.

Члан 32

Сваки члан потпомагаће организацију недељним уплатама.

Организација према потреби новац може набављати и принудним путем. Одобрење за овакве поступке издаје Врховна централна Управа у земљи, или покрајинске управе у својим покрајинама.

Члан 33

При изрицању смртне казне Врховна Централна Управа руководиће се тиме, да она буде поуздано извршена, без обзира на средства, која ће се при томе употребити.

IV. ПЕЧАТ И ЗАКЛЕТВА

Члан 34

Организација има овакав печат:

У средини печата снажно савијена рука држи развијену заставу, на њој(као грб) мртвачка глава са укрштеним костима; поред заставе нож, бомба и отров. Около је натпис с лева у десно: „Уједињење или Смрт”, а оздо „Врховна Централна Управа.”

Члан 35

При ступању у организацију полаже се заклетва, која гласи: „Ја Н. Н. ступајући у организацију „Уједињење или смрт”, заклињем се сунцем што ме греје, земљом што ме храни, Богом, крвљу својих отаца, чашћу и животом, да ћу од овога часа па до смрти верно служити задатку ове организације и увек бити готов, да за њу поднесем се жртве.

Заклињем се богом, чашћу и животом, да ћу све тајне ове организације собом у гроб понети.

Нек ми суди Бог и моји другови у овој организацији, ако ову заклетву хотимично или нехотимично не извршим или прекршим.

V. ПРЕЛАЗНА НАРЕЂЕЊА

Члан 36

Овај Устав ступа одмах у живот.

Члан 37

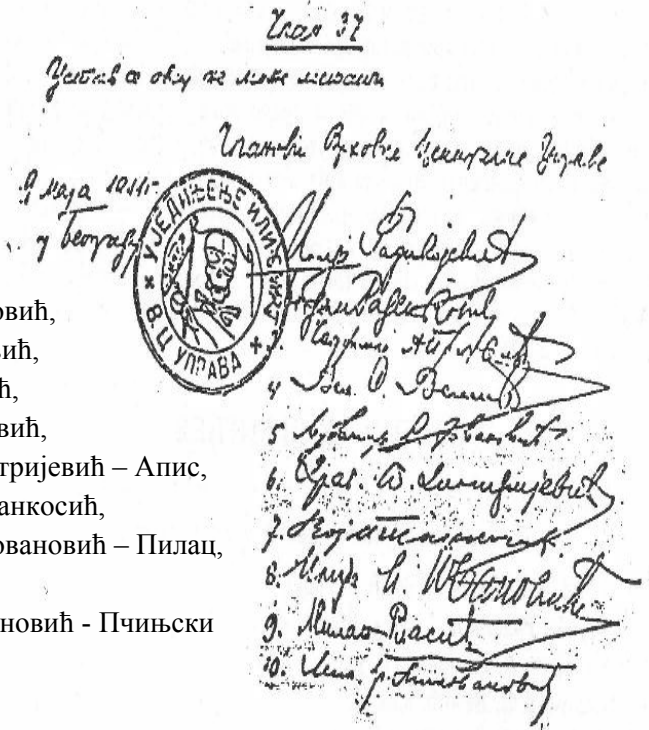
Устав се овај не може мењати.

Београд, 9. мај 1911.

Потписници:

1. мајор Илија Радивојевић
2. Вице-Конзул Богдан Раденковић,
3. Пуковник Чедомир А. Поповић,
4. Потпуковник Велимир Вемић,
5. Новинар Љубомир С. Јовановић,
6. Пуковник Драгутин Т. Димитријевић – Апис,
7. Мајор Војислав – Војин П. Танкосић,
8. Пуковник Молован Гр. Миловановић – Пилац,
9. Мајор Милан Васић,
10. Потпуковник Илија М. Јовановић - Пчињски

Београд, 9. мај 1911.

Литература:

1. Bjelajac, M. „*Diplomatija i vojska Srbije i Jugoslavije 1901-1909*, Akademija za diplomatiju i bezbednost i Medija centar „ODBRANA”, Beograd, 2010,
2. Bjelica, S. *Organizacija „Ujedinjenje ili smrt”*, Kultura polisa br. 2-3/2005, izd. Kultura – Polis, Novi Sad, 2005,
3. Gaćinović, V. *Spomenica Vladimira Gaćinovića*, uredio Pero Slijepčević, izdali prijatelji i drugovi, štamparija Petra N. Gakovića, Sarajevo, 1921;
4. Gaćinović, V. *Ogledi i pisma*, „Prosvjeta”, Sarajevo, 1956, str. 86–88; „Politika”, XXVII/1930,
5. Gaćinović, R. *Mlada Bosna*, Medija centar „ODBRANA”. Beograd, 2014,
6. Gligorijević, B. *Kralj Aleksandar Karađorđević*, BIGZ, Beograd, 1996,
7. Zirojević, V. *Ž. Istina o Apisu*, Stručna knjiga, Beograd, 2000,
8. Jovanović, S. *Vlada Milana Obrenovića, I*, Geca Kon, Beograd, 1934,
9. Ratković Kostić, B. S., „*Evropeizacija srpske vojske 1878-1903*, Vojno-istorijski institut, Beograd, 2007;
10. Radojević, M. i Dimić, Lj. „*Srbija u Velikom ratu 1914-1918*,” Srpska književna zadruga i Beogradski forum za svet ravnopravnih, Beograd, 2014,
11. Skoko, S. i Opačić, P. *Vojvoda Stepa Stepanović*, tom I, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1990,
12. Ćorović, V. *Istorija Srba*, Domino fer – Naša knjižara, Beograd, 2011,
13. Đorđević, Ž. *Satiranje srpstva u XIX i XX veku, Tom I*, Draslar partner, Beograd, 2012,
14. Kazimirović, V. *Crna ruka*, Prizma, Kragujevac, 1997,

TURBULENCES IN SERBIA FOLLOWING THE MAYCOUP D’ETAT AND THE ESTABLISHMENT OF AN ORGANIZATION „UNIFICATION OR DEATH”

Summary: In the beginning of the time period in question that is described in this paper the Army officers used to observe internal political conflicts with interest. In the beginning of the conflict in question the officers did not tend to get involved in it. However, as the time went by, under the influence of brave writing of oppositional press, eventually many young officers opted to support the opposition. At the same time the conspirators took into consideration the issue of the selection of a new leader. Firstly they were interested to find some foreign prince as a candidate for such position. For this position a duke Sergey Kapnist, Russian ambassador in Wien, who had been consulted regarding this matter, suggested Prince Petar Karađorđević who was in Geneva at that period. As for the situation in Serbia at that time, it seemed that it was just about time for a change of the leader on the throne. It became obvious during demonstrations which took place in Belgrade in March of 1903. Namely, on March 23 (if counting the time in accord with old calendar) merchants’ assistants held their meeting in Belgrade and later were joined by the school youth. Their meeting turned into a great political demonstration against abolition of the Constitution, which had been committed by King Aleksandar before that. Soon after that the troops of a Belgrade garrison went out on the streets to stop the demonstrators. However, when one cavalry squadron encountered dense rows of the demonstrators, their Commander turned to the soldiers and, instead of shouting the orders to them to use their sabers and carbines against the

demonstrators, he loudly shouted: „Take good care that you do not run over somebody!“ At the same time, on the Kalemegdan hill one engineer Lieutenant Colonel disarmed a gendarme who had intended to use his gun against demonstrators. These were not some random gestures, as such was the mood of the whole army at the time. The masses shouted: „Long live the Army!“ These were not just some simple and accidental words blurted out, but they clearly exhibited that the people and Army had merged into one single internal front and that they had become imbued with the same thoughts and intentions. The consequence of such „silent agreement“ between the people and Army was the event of 29th of May. In the night between 28 and 29th of May (in accord with old calendar time counting) one group of the officers – conspirators went inside of the Court and murdered King Aleksandar and Queen Draga. In the same night President of the Government General Cincar – Markovic, Minister Army General Milovan Pavlovic and three King’s adjutants and two Queen’s brothers Nikola and Nikodije Lunjevica were murdered, too. Among the conspirators only the Captain Dragutin Dimitrijevic – Apis was wounded. The news on the death of King Aleksandar did not make anybody sad, because the King and his regime were not much beloved among the people. The Maycoup d’etat toppled the autocratic rule of the King Aleksandar Obrenovic which „surpressed whole life of the nation as some nightmare“ and it was substituted by the government of liberal bourgeoisie and civil democracy. Even though this new government did not promise totally smooth and easy sailing of the state ship, the whole state sighed out with relief on the news of the change of the government at the helm of the state ship. The new regime brought to political scene some new aspirations in the fields of domestic and foreign politics. Soon afterward there was established an organization entitled „Unification or death“ due to the fact that the activity of the organization „National defense“ was not sufficient to fulfill the needs of the national-revolutionary objectives of that time. It was established by its ideological father Bogdan Radenkovic – a vice Consul who was later sentenced at so-called Thessaloniki court trial. Along with Radenkovic, this organization was supported and joined by Ljuba Popovic – Cupa and also the initiative for the establishment of such national-revolutionary organization was supported by Milovan Milovanovic, who was President of the Government of Serbia in 1911 and 1912. Milovanovic passed away shortly before the beginning of Balkan Wars and he was substituted by Nikola Pasic on that duty. In addition, one of first members of this organization was also an infantry Lieutenant Colonel Velimir Vemic who also later was sentenced at the Thessaloniki court trial. The abovementioned persons did not deny during this court trial that they were members of this organization, but claimed that their objective was not murdering of King Aleksandar and politician Pasic, but that instead of it the objective of the organization was the unification of all Serbian states and, before everything else, the struggle against Austro-Hungary.

Key words: May coup d’ etat, conspiracy, dynasty, murder, civil democracy